

Utvärdering av skyddszonernas betydelse för biologisk mångfald

Pärigräsfjäril. Foto: Petter Haldén

Det har skett en strukturomvandling i jordbruket i Europa under de senaste decennierna. Orsaken är en intensifiering och rationalisering av jordbruket. Situationen för fåglar och insekter har blivit allvarlig, speciellt för de arter som har jordbrukslandskapet som reproduktionsmiljö. Många biotoper som är viktiga för fåglar och insekters födosök och fortplantning har antingen förändrats eller försvunnit, exempelvis vall och äng. Enligt en aktuell rapport från Jordbruksverket utvärderas skyddszonernas betydelse för den biologiska mångfalden. Målsättningen är att kunna bedöma vilka värden som skyddszoner tillför fågel- och insektsfaunan i intensivt odlade slättbygder. Syftet med rapporten är att göra jämförelser av fåglar i skyddszoner och kontroller samt fåglar på ytor intill vattendrag under maj-juni 2008 och 2009 samt undersöka insekter i skyddszoner och kontroller. Resultatet

av undersökningen visar att det inte går att påvisa att skyddszoner har en generell positiv effekt på fåglar. Medan resultatet av insekter visade en tät koppling mellan örtrikedom i skyddszoner och förekomsten av fjärilar och humlor. Därför bör man satsa på att skapa mer blomning i skyddszonerna. Det kommer att få en mycket positiv effekt, även på fåglar!

Det finns inga skillnader bland de fågelarter som häckar i diken, exempelvis sävsångare *Acrocephalus schoenobaenus*, buskskvätta *Saxicola rubetra*, sävsparv *Emberiza schoeniclus* och sädesärla *Motacilla alba*, oavsett om diket ligger intill skyddszoner eller inte. Sånglärkor, *Alauda arvensis* var vanligare i skyddszonen än på tillhörande kontroll vid första inventeringstillfället i början på maj. Det beror sannolikt på att skyddszonen tidigt på säsongen utgör ett bra

skydd jämfört med spannmål. Under säsongen försämras skyddszonen som miljö för både födosök och häckning och överges sannolikt därför. Det finns inte några olikheter bland de fågelarter som häckar i diken beroende på om diket låg intill skyddszoner eller inte. Förekomsten av dessa arter berodde sannolikt på andra orsaker som exempelvis förekomst av vass och buskar i eller intill diket. Men detta testades inte. En förklaring till att det inte fanns några utmärkande skillnader mellan antal fåglar i skyddszoner och kontroller kan vara att revirtätheten är hög i fältkanter och att skyddszonen inte tillför några avgörande värden.

Fjärilsfaunan på skyddszonerna dominerades av triviala arter exempelvis luktgräsfjäril *Aphantopus hyperantus*, mindre tätelsmygare *Thymelicus lineola* och pärigräsfjäril, *Coenonympha arcania*. En gemensam faktor bland dessa fjärilar är att de är knutna till allmänna gräsarter. Totalt noterades ett tiotal arter. Man hade regelbundna observationer av arterna violettekantad guldvinge, *Lycaena hippothoe* och pärigräsfjäril. Det var förvånansvärt eftersom de arterna anses vara knutna till helt andra miljöer. För att undersöka om vilka övriga insekter som finns i skyddszonernas vegetation genomfördes i juli under 2009 och 2010 även slaghävningar i ett begränsat antal skyddszoner med tillhörande kontroller.

Läs mer i rapporten *Utvärdering av skyddszonernas betydelse för biologisk mångfald (kommer inom kort på Jordbruksverkets webbsida som rapport nr 2011:6)* skriven av Petter Haldén.

Helena Strömsjö
Rådgivningsenheten
Jordbruksverket

Halvtidsutvärdering av Landsbygdsprogrammet 2007–2013

Den 18 januari 2011 presenterades Halvtidsutvärderingen av Landsbygdsprogrammet 2007–2013 på Stora Hotellet i Jönköping. Det handlade om en utvärdering av olika stöd till jordbruksföretag främst företagsstöd, miljöersättningar och kompensationsbidrag. Niclas Purfürst, Jordbruksverket var moderator för konferensen. Cecilia Waldenström från SLU i Uppsala inledde för en medelstor skara åhörare. Hon betonade vikten av att informera om stöd och miljöersättningar så att fler söker dem, stärka länsstyrelsernas ställning, förenkla regelverken, skapa bättre uppföljning av projekt och förbättra samarbetet mellan myndigheter och människor på lokal nivå. Syftet måste vara att stärka landsbygden och den biologiska mångfalden. Problematiken består framförallt i den administrativa delen som ökat i och med EU-inträdet och som ofta

krånglar till ansökningsprocesser vilket även hindrar människor från att söka stöd och ersättningar, menar Waldenström.

Eva-Lotta Päivio, SLU redogjorde för utvecklingen av miljöersättningar och kompensationsbidrag. Det har skett en tillbakagång i ansökningarna av dessa ersättningar, vilket bland annat beror på en förändrad betesmarksdefinition. Många söker ersättning, men för små arealer. Enligt Päivio borde hela ersättningssystemet förenklas. Det behövs också mer rådgivningsresurser, en ökad insamling av fältdata och en omprövning av själva betesmarksdefinitionen.

Torbjörn Jansson, SLU gav en mer ingående analys av vilken effekt stöden har i praktiken. Han efterlyste en bättre fördelning av stöden för att gynna olika miljöåtgärder.

Sören Höjgård, SLU talade om företagsstöden. Förutom en utvärdering av miljöersättningarna analyserades olika företagsstöd exempelvis startstöd, investeringsstöd, förädlingsstöd, samarbetsstöd, infrastrukturstöd, diversifieringsstöd, mikroföretagsstöd och turismstöd. Resultatet av användningen av dessa stöd har visat att de bidragit till tillväxt men inte till ökad sysselsättning. Alla stöd har dessutom inte utnyttjats. Eftersom alla stöd inte utnyttjats lyftes även frågan om man borde slå ihop vissa stöd. Reglerna för att få olika stöd ser idag väldigt olika ut i olika länder inom EU.

Helena Strömsjö
Rådgivningsenheten
Jordbruksverket

Betande kor

Den 5 januari 2011 ratificerade Sverige den europeiska landskapskonventionen vilket också innebär att den blivit juridiskt bindande. Den har tillkommit på initiativ av Europarådet som är en mellanstatlig organisation vars främsta uppgift är att stärka demokrati, mänskliga rättigheter och rättsstatsprincipen. Landskapskonventionen är en överenskommelse mellan Europarådets medlemmar däribland Sverige. Den träder i kraft den 1 maj 2011 för svensk del. Riksantikvarieämbetet har i samverkan med berörda myndigheter fått i uppdrag att påbörja arbetet med att genomföra landskapskonventionen i Sverige.

Enligt den europeiska landskapskonventionen åtar vi oss att skydda, förvalta och planera vårt landskap i enlighet med konventionens intentioner. Det innebär att Sverige ska erkänna landskapets betydelse i den egna lagstiftningen, öka medvetenheten om landskapets värde och betydelse i det civila samhället, i privata organisationer och hos offentliga myndigheter. Det handlar också om att främja delaktighet i beslut och processer som rör landskapet lokalt och regionalt och utveckla en helhetssyn på landskapets värden samt en hållbar förvaltning av dessa.

Helena Strömsjö
Rådgivningsenheten
Jordbruksverket

Miljömålsseminarium med utvärderingstema

Den 7 december 2010 hölls ett Miljömålsseminarium på Jordbruksverket i Jönköping. Syftet var att utvärdera Landsbygdsprogrammet, konsekvenserna av olika åtgärder, hur samverkan mellan skilda sektorer ser ut och kostnadseffektiviteten. Martin Sjödahl, Jordbruksverket var moderator för seminariet.

Knut Per Hasund, Jordbruksverket inledde seminariet och talade om det övergripande miljömålet *Ett rikt odlingslandskap*. Jordbruksverkets roll är här att implementera och följa upp miljömålsarbetet. Det handlar om att lyfta upp visionerna och knyta det konkreta miljöarbetet till dem på ett bra sätt.

Fredrik Holstein, Jordbruksverket talade om vilka åtgärder som behöver göras för att nå miljömålen så billigt som möjligt. Lars Pettersson, Lunds universitet informerade om projekten *Nattfjärilsdiversitet i jordbrukslandskapet* och *Svensk dagfjä-*

rilsövervakning och bland annat om den nya upptäckten av Strecktecknat backfly. Helena Rygne, Länsstyrelsen i Örebro och Anders Glimskär, SLU gav upplysningar om den regionala miljöövervakningen av jordbrukslandskapet via flygfotografering och provtagning i fält. Lisa Karlsson, Jordbruksverket informerade om att arealen värdefulla ängs- och betesmarker som sköts med miljöersättning minskar sedan 2004. Hon hävdade att utformningen av miljöersättning för betesmarker och slåtterängar behöver granskas så att skötseln av svårskötta och skötselkrävande naturtyper kan tillgodoses bättre. Jörgen Wissman, SLU redogjorde för halvtidsutvärderingen av landsbygdsprogrammet. Han gav en analys av miljöersättningar till ett miljövänligt jordbruk och stöd för icke-produktiva investeringar i jordbruk. Magnus Stenmark presenterade växt- och miljöavdelningens arbete med gräs- och

buskmarker längs vägar, järnvägar och övrig infrastruktur. Han berättade att Jordbruksverket under två år har koordinerat en samverkan mellan aktörer för vägar, järnvägar, kraftledningsgator och flygplatser. Målsättningen för samarbetet är att stärka både den biologiska mångfalden och befintliga skötselmetoder.

Efter föredragen hölls en diskussion om uppföljningsarbete, rådgivning och miljöekonomi. En synpunkt var att vi borde lägga ner mer tid på att fördela resurser till uppföljningsarbete och ta reda på vilken effekt ersättningar och subventioner har samt stärka de nationella miljöövervakningsprogrammen i odlingslandskapet.

Helena Strömsjö
Rådgivningsenheten
Jordbruksverket

Målaången i Östergötland. Foto: Jan Wester

Malin Flink

Ann-Marie
Dock Gustavsson

Malin Flink arbetar sedan årsskiftet med kompetensutveckling inom *Ett rikt odlingslandskap* vid Jordbruksverket och är placerad i Jönköping. Hon har tidigare under många år arbetat med kompetensutveckling inom Ekologisk produktion på Jordbruksverket.

Ann-Marie Dock Gustavsson ingår sedan årsskiftet i gruppen som arbetar med kompetensutveckling av biologisk mångfald inom *Ett rikt odlingslandskap* på Rådgivningsenheten vid Jordbruksverket. Hon finns på Jordbruksverkets regionkontor i Uppsala. Ann-Marie ingår i arbetsgruppen för projektet "Mångfald på slätten" som planerar olika aktiviteter under året och kommer dessutom att arbeta med ohävsarter.

Ann-Marie har arbetat med kompetensutveckling för rådgivare som regionalt placerad expert sedan 1998, huvudsakligen med ekologisk produktion, men också med bland annat biologisk mångfald. Hon har en bakgrund som forskare och lärare på SLU och som rådgivare vid

Hushållningssällskapet. Hon disputerade 1989 i ämnet växtodlingslära med en avhandling om ogräsarters konkurrensförmåga. Ann-Marie sitter sedan 1994 i Sveriges vetenskapliga råd för biologisk mångfald och har arbetat som ämnessakkunnig på Miljödepartementet.

Kontaktuppgifter:

Ann-Marie Dock Gustavsson
Jordbruksverket
Växt- och miljöavdelningen
Rådgivningsenheten
Dragarbrunnsgatan 35
753 20 Uppsala
018-66 18 21

Röda "smilis" i redovisningen av delmål

Naturvårdsverkets uppdrag om en utökad årlig redogörelse av miljömålen ska redovisas till regeringen senast den 31 mars 2011. Jordbruksverket har del i arbetet när det gäller miljö kvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap* och har tagit fram förslag på reviderade preciseringar av detta miljö kvalitetsmål. Man har gjort en bedömning av möjligheten att nå miljö kvalitetsmålet baserat på nya preciseringar och en ny bedömningsgrund samt gjort en slututvärdering av delmålen.

Preciseringarna är grunden för uppföljning framöver

De gamla delmålen kommer att ersättas med nya etappmål som tas fram av en beredningsgrupp som består av politiker och experter. Jordbruksverket gav förslag på nya delmål i den fördjupade utvärderingen 2008 och innehållet i förslagen ingår till stor del i de nya preciseringarna av miljö kvalitetsmålet. I förslaget till nya preciseringar ingår jordbruksmarkens produktionsförmåga, biologisk mångfald, kulturmiljön, människors hälsa, andra sociala landskapsvärden och växt- och husdjursgenetiska resurser.

När vi målet 2020?

"Det är möjligt att inom en generation skapa förutsättningar för att nå miljö kvalitetsmålet om ytterligare åtgärder vidtas." Den nya bedömningsgrunden har föreslagits i propositionen *Svenska*

miljömål – för ett effektivare miljöarbete. Bedömningsgrunden tar hänsyn till att naturen har en lång återhämtningstid och fokuserar istället på att det år 2020 ska finnas relevanta styrmedel för att nå målen. Finns det tillräckliga styrmedel ska målet bedömas som uppnått även om naturen inte har återhämtat sig. För *Ett rikt odlingslandskap* ser vi att det finns förutsättningar att nå målet genom landsbygdsprogrammet. Men det räcker inte att vi har ett landsbygdsprogram. Det måste också finnas ett intresse bland lantbrukare att fortsätta sköta sina betesmarker, att nyanlägga småbiotoper, att restaurera överlopsbyggnader, att bruka åkermarken på ett hållbart sätt, att gödsla med kadmiumfattiga gödselmedel, att hålla landskapet öppet och så vidare.

Vi nådde nästan målen för ängs- och betesmarksarealerna

Delmålen för *Ett rikt odlingslandskap* handlar om ängs- och betesmarker, småbiotoper, kulturbärande landskapselement, växt- och husdjursgenetiska resurser, åtgärdsprogram för hotade arter och kulturhistoriskt värdefulla ekonomibyggnader. Jordbruksverket har tidigare bedömt att vi har nått målen för åtgärdsprogram samt för kulturhistoriskt värdefulla ekonomibyggnader. För ängs- och betesmarkerna har vi i stort sett nått arealmålen, men inte kvaliteterna. Därför bedöms målet som ej uppnått. Delmålet

för småbiotoper är inte tidsbestämt. Här bedömer vi att målet kan uppnås med ytterligare åtgärder. De kulturbärande landskapselementen följs med hjälp av miljöersättningsstatistik. Delmålet säger att antalet element som sköts måste öka med 70 procent, men vi har bara nått 15 respektive 30 procent (punkt- och linjelement). Delmål för genetiska resurser har uppnåtts till hälften eftersom programmet för odlad mångfald är utbyggt. Däremot är inte alla de husdjursraser som Sverige har ett bevarandansvar för utom fara. De tre delmål som hade målår 2010 bedöms därför med en röd "smili".

Lisa Karlsson
Analysenheten
Jordbruksverket

Värt att veta

Nu finns Jordbruksverkets filmer på Youtube.

www.youtube.se/jordbruksverket

Växt- och miljöavdelningen har dessutom en egen Facebookgrupp.

www.facebook.com/vaxtmiljo

Främjande av biologisk mångfald i slättbygder

Erik Molin, Jenny Knutsson och Sofie Karlsson från SLU i Uppsala har skrivit en uppsats som handlar om hur man kan främja biologisk mångfald i slättbygder. David Ståhlberg, Jordbruksverket och Hanna Ljunggren Bergeå, SLU har varit handledare. Uppsatsen är baserad på intervjuer med lantbrukare från Lunda-slätten, Sveriges största slättområde.

Med begreppet *biologisk mångfald* avses diversitet på landskapsnivå, artrikedom bland levande organismer och en genetik variation bland arter. Den biologiska mångfalden i det svenska odlingslandskapet minskar. Det finns två tydliga orsaker till detta. Det första är att skogs- och mellanbygder hotas av igenväxning. Det andra är att slättbygder har blivit mer högproduktiva vilket i sin tur leder till en utarmning av artrikedomen. Lunda-slätten är ett jordbruksområde med starkt utnyttjad markareal, rikliga skördar och stor användning av bekämpningsmedel. Därmed minskar dramatiskt möjligheterna för insekter och övriga arter att överleva, vilket innebär att den biologiska mångfalden minskar.

Småbiotoper är viktiga för många arters överlevnad. Det kan vara åkerholmar,

dikesrenar, stenmurar, gärdesgårdar, små våtmarker, kantzoner och alléer etcetera. I slättbygder har många småbiotoper försvunnit. Det gäller även Lunda-slätten där tätorter och vägar utgör ett hot mot småbiotoperna. En utökad bebyggelse orsakar utarmning av den biologiska mångfalden. Men rationaliseringen av jordbruket har vållat mycket större förluster av småbiotoper i slättbygder än utbyggnaden av tätorter.

Enligt Artdatabankens synsätt så finns det olika motiv till varför man behöver vända denna utveckling. Det finns ett etiskt motiv, som handlar om att varje art har rätt till sin existens på jorden och att vi som lever här har ett ansvar att förvalta den biologiska mångfalden för kommande generationer. Det finns också ett ekologiskt motiv. Varje ekosystem har utvecklat en individuell balans. Människan påverkas av dessa biologiska processer för att kunna överleva. Men de här processerna är hotade i dagsläget. Därför är läget så allvarligt.

En generell inställning hos de lantbrukare som intervjuats är att hög produktion prioriteras framför arbete med biologisk mångfald. Flera lantbrukare

hävdade att de trots allt hejdar städernas utbredning med en ökad asfaltering av landsbygden när de prioriterar sin jordbruksproduktion. Miljöåtaganden medför ofta merarbete och täcks inte alltid helt av miljöersättningarna. Ökade ekonomiska ersättningar skulle kunna vända denna trend och leda till fler miljöåtaganden bland lantbrukare. Det var en utbredd uppfattning bland de lantbrukare som intervjuades.

En viktig slutsats i uppsatsen är att mer samverkan och bättre informationsutbyte mellan gårdar och myndigheter beträffande olika miljöåtgärder skulle kunna medföra förbättringar av den biologiska mångfalden. Det är också viktigt att stärka rådgivarnas ställning när det gäller att sprida information och förklara nyttan för jordbruket av biologisk mångfald. Det behövs också ökade miljöersättningar och ett förenklat regelverk.

Läs mer i uppsatsen *Främjande av biologisk mångfald i slättbygder*, SLU Uppsala

Helena Strömsjö
Rådgivningsenheten
Jordbruksverket

KALENDARIUM

14–15 april

Strandängsvadare

Studieförbundet, Naturum Vattenriket, Kristianstad

3–4 maj

Miljömålsdagarna

Naturvårdsverket, länsstyrelsen, Västerås

4 maj

Flora- och faunavård 2011

Med inriktning på skogen eftersom 2011 är Skogens år!
SLU, Uppsala

17–19 maj

Inventering av ängs- och betesmarker

Jordbruksverket, Jönköping

26–28 maj

SkogsELMIA

Jönköping

21–27 augusti

Fältkurs om biologisk mångfald i Rumänien

CBM, Cluj-Napoca, Rumänien

20–21 september

Miljöövervakningsdagarna 2011

Länsstyrelsen, Örebro

19–22 oktober

LantbruksELMIA (Djur och gård)

Jönköping

Hävdad

**Kontaktpersoner för målområdet,
Ett rikt odlingslandskap:**

Gunilla Idestrom, tfn 036-15 57 02
gunilla.idestrom@jordbruksverket.se

Malin Flink, tfn 036-15 52 46
malin.flink@jordbruksverket.se

Redaktör:

Gunilla Idestrom
Jordbruksverket, 551 82 Jönköping
Tfn 036-15 50 00

Europeiska jordbruksfonden för
landsbygdsutveckling: Europa
investerar i landsbygdsområden

